

MOGRANJ OD BJELOKOSTI – JEDINA »RELIKVIJA« IZ SALOMONOVA HRAMA?

Dr. Tomislav VUK

I. ARHEOLOŠKI PRONALAZAK

Nakon dvaju srebrnih amuleta iz vremena prvog židovskog hrama što u jednom dijelu svog zapisa sadrže tekst tzv. »svećeničkog blagoslova«, a o kojima je Bogoslovska smotra već izvijestila pred dvije godine¹, izraelski se muzej u Jeruzalemu obogatio za još jedan mali ali isto tako značajan predmet. Radi se o jednom lijepom mogranju od bjelokosti. Relativno malenih razmjera (visok 43 mm, a promjera 21 mm), on na prvi pogled ne da naslutiti od kolikog bi mogao biti značenja za biblijsku arheologiju i za nacionalne i religiozne osjećaje pripadnika židovskog naroda. Vrijednost mu se očituje istom kroz natpis, urezan starohebrejskim slovima tik ispod njegova izduženog »vrata«. Odatle proizlazi da se očito radi o sakralnom predmetu, na uporabu svećenicima, te da eventualno pripada inventaru nekog hrama, možda čak onog jeruzalemskog. U tom bi slučaju to bila jedina do nas dospjela »relikvija« iz Salomonova hrama.

Na žalost o stvarnom porijeklu toga predmeta može se samo posredno nađati. On, naime, nije pronađen u znanstveno nadziranim arheološkim iskopavanjima, nego se naprosto »pojavo« na tezgi jeruzalemskih trgovaca starinama. U srpnju 1979. njegov ga je anonimni »vlasnik« posredstvom jednog trgovca stavio na raspolaganje stručnjaku za hebrejsku epigrafiju André Lemaireu da ga prouči. Taj se uvjerio u njegovu autentičnost i objavio o njemu dva znanstvena članka u kojima ga je opisao, fotografski dokumentirao, odgonetnuo mu natpis i iznio svoje mišljenje o njegovu porijeklu, svrsi i starosti². U međuvremenu taj je mogranj, zasigurno, potajno iznesen iz zemlje. Nedavno ga je, naime, jedan Švicarac, dobrotvor Izraelskog muzeja, otkupio za ništa

1 Usp. T. Vuk, »novija iskopavanja u Jeruzalemu – Ketef Hinnom«: *Bogoslovska smotra* 57 (1987) 73–80.

2 A. Lemaire, »Probable Head of Priestly Scepter From Salomon's Temple Surfaces in Jerusalem«: *Biblical Archaeology Review*, sv. 10, br. 1 (1984) 24–29; isti, »Une inscription paléo-hébraïque sur grenade en ivoire«: *Revue Biblique* 88 (1981) 236–239, il. V–VI. Ta su mi dva članka zajedno s osobnim uvidom u muzeju, poslužila kao osnovni izvor informacija za ove retke.

manje nego 550.000 dolara i predao ga muzeju. Tako je konačno dospio na javnu izložbu. Očito još jedna tužno istinita priča što je tom neznatnom predmetu srazmjerno uvećala novčanu cijenu i umanjila vrijednost³. Budući da, naime, nisu poznati ni mjesto ni okolnosti njegova pronalaska, ni arheološki kontekst u kojemu se nalazio, svaka se slutnja o njegovu porijeklu iz jeruzalemskog hrama temelji samo na odgovarajućem razumijevanju i tumačenju njegova natpisa i na pretpostavci da je pronađen u Jeruzalemu ili okolici. Iz istog

1) Moganj sa starohebrejskim natpisom (oko polovice 8. st. pr. Kr.), danas posjed Israelskog muzeja u Jeruzalemu.

---

3 Usp. H(ersche) S(hanks), »Was BAR an Accessory to Highway Robbery«: *Biblical Archaeology Review*, sv. 14, br. 6 (1988) 66.

mu se razloga i starost može naslutiti samo na temelju paleografske prosudbe oblika slova njegova natpisa. Za sigurniji sud bilo bi potrebno znanstveno proučiti arheološki kontekst u kojemu se nalazio, a taj je nepoznat. Ako je pak naš mogranj ugledao dan, ili bolje reći noć, u kakvim tajnim prerovavanjima krijumčara starina, onda je taj kontekst i nepovratno uništen.

Plod je duguljasta oblika. Taj se dojam nameće osobito zbog izduženog »vrata« latica. Predmet je već u starini bio oštećen: dvije od ukupno šest latica otkinute su, a postrance se nalazi i jedna veća pukotina što zahvaća dio natpisa. Odozdo je ravno odrezan i izbušen. Ta je 10 mm duboka i 6 mm široka bušotina važna jer samo nam ona može poslužiti da odgonetnemo njegovu konkretnu namjenu.

U arheološkim je istraživanjima pronađeno podosta predmeta pri čijem je oblikovanju i ukrašavanju mogranj poslužio kao uzorak. O njima će biti riječi kasnije. S nekima je od njih i naš mali mogranj uspoređivan. A. Lemaire dovodi ga u vezu s izvjesnim predmetima što na vrhu imaju takve ukrase a pronađeni su na različitim mjestima starog Bliskog istoka⁴. U Sv. zemlji pronađeno je nekoliko primjerka u ruševinama jednog hrama u Tell Duweiru/Lakišu⁵. Od tri potpuno sačuvana primjerka dva predstavljaju, iako su mnogo stariji (13. st. pr. Kr.), najbliži usporedivi materijal, i to ne samo zbog sakralnog konteksta u kojem su nađeni, nego i svojim oblikom. I oni su od bjelokosti, dugi otpr. 25 cm, te na vrhu imaju isto takve ukrasne mogranje. Lemeire ih jednostavno naziva žezlima. Vjerojatno pod utjecajem prikaza na asirskim reljefima⁶ koje on citira i na kojima kralj Senaherib drži u ruci žezlo s mogranjem na vrhu. Tako Lemaire i u našem mogranju vidi »svećeničko žezlo«. Ipak nije nam poznato da su neka žezla upotrebljavana u židovskom bogoslužju, bilo u jeruzalemskom ili kojem drugom hramu kakvih je do vjerske reforme kralja Jošije 622. pr. Kr. bilo ne samo u sjevernom, izraelskom kraljevstvu nego i u Judeji.

Zbog toga stručnjaci dosad nisu isključivali ni ostale mogućnosti. Pomišljali su i na ukras oltara ili kakvog bogoštovnog kovčežića ili sjedala. Iz pismenih su nam izvora poznata dva primjera uporabe ukrasa u obliku mogranja u vezi s jeruzalemskim hramom. Ipak oni nisu bili od bjelokosti. To su ponajprije ukrasni mogranji što ih je u bronci dao izliti kralj Salomon, njih 400, da bi uredio glavice dvaju stupova pred ulazom u hram⁷. U Izl 28, 2ssl opisano je

4 Usp. dva potpuno sačuvana primjerka iz Enkomija na Cipru (13. st. pr. Kr.; usp. E. Gjerstad e. a., *The Swedish Cyprus Expedition*, Stockholm 1934, Vol. I. Text, str. 483: br. 240–241; Plates, pl. LXXVIII) i u Nimrudu u Mezopotamiji (vgl. R. D. Bamett, *A Catalogue of the Nimrud Ivories with other examples of Ancient Near Eastern Ivories in the British Museum*, London 1957, str. 104, 211 i. pl. LXXIX: S 267[!]).

5 Usp. O. Tufnell - C. H. Inge - L. Harding, *Lachish II: The Fosse Temple*, Oxford 1940, il. 20, br. 25–26. Kad je manuskript ovog članka već bio dovršen, objavljen je članak: N. Avigad, »The Inscribed Pomegranate from the 'House of the Lord'«: *The Israel Museum Journal* 8 (1989) 7–16, u kojemu se upućuje na još nekoliko primjeraka pronađenih nedavno, i to većinom u grobnicama. Nijedan od njih još nije objavljen. Ipak zna se da nijedan nema na sebi nikakvog natpisa. Koliko to bude moguće nastojat ću u ovaj opis uključiti najvažnije rezultate spomenutog članka.

6 Usp. F. Weidner, *Die Reliefs der assyrischen Könige* (Archiv für Orientforschung, Beiheft 4), 1939, pretsak: Osnabrück 1967, 88–92, osob. il. 74–75.

7 Usp. 1 Kr 7, 18–20, 42; 2 Kr 25, 17; 2 Ljet 4, 13. Nešto drugačiji, teško razumljiv opis s djelomično drugačijim brojevima donose 2 Ljet 3, 16 i Jer 52, 22–23. Usp. M. Görg, »Zur Dekoration

Aronovo ruho – mjerodavni uzorak za bogoštovni ornat velikoga svećenika. Prema r. 33-34 u porub njegova ljubičastog purpurnog ogrtača trebalo je ušiti naizmjenice zlatne zvonce i mogranje od ljubičastog i crvenog purpura i karmezina⁸. Izl 39, 24-26 opisuje izvršenje toga naloga. Autor Knjige Sirahove vidi u tome ne samo jedan od ukrasnih elemenata dragocjene odjeće (usp. 45, 7-8) nego i jednu konkretnu, moralnu svrhu: »... da zveckaju pri koračanju njegova, da im se u Svetišću čuje zvon na opomenu sinovima naroda njegova« (45, 9). Ta je svrha na neki način automatizirana, moglo bi se reći »sakramentalizirana« u kasnijoj židovskoj tradiciji: zvečanje zvončića i šuštanje plašta okajanje su grijehâ opaka jezika⁹.

2) Jedan rimmon (»mogranj«) – završni ukras štapa oko kojega je namotan svitak Knjige Zakona. Ovaj primjerak od obojanog drveta potječe iz Tunisa (iz: A. Goor - M. Nurock, *The Fruits of the Holy Land*, Jerusalem 1968, str. 84).

der Tempelsäulen: *Biblische Notizen*, br. 13 (1980) 17–21. osob. 20–21. Po tom autoru rimmon u 1 Kr 17, 18 ne označava »mogranj« nego jedan istozvučni građevinski pojam što potječe iz egipatskog jezika i znači »nosač«. Protiv takvog tumačenja je S. Schroer, *In Israel gab es Bilder. Nachrichten von darstellender Kunst im Alten Testament* (OBO 74), Freiburg (Švicarska) – Göttingen 1987, 60sl. Dva na sličan način dekorirana stupa stajala su i pred Melkartovim hramom u Tiru (usp. Herodot II 44).

8 Prema opisnom prijevodu u Tagumu bilo je skupa 70 mogranja i zvonaca. Prema Midrašu Rabba Lev XXI 7:36+36 odnosno 72+72.

9 Usp. Midraš Rabba Lev X 6, usp. F. Manns, »Une relique authentique du Temple de Salomon«: *La Terre Sainte*, br. 2, ož.-trav. 1989, 98–99. Midraš Rabba Pj VIII 2, P 1, spiritualizira »sok od

U svakom slučaju natpis ukazuje na to da naš mogranj potječe iz sakralnog ambijenta. Ispisan je na gornjoj zaobljeni, unaokolo izduženog »vrata«, u smjeru kazaljke na satu, i to po ondašnjem običaju bez rastavljanja riječi. Jedino postoji jedan veći razmak između slova *l* i *m*. Prema Lemaireu to ukazuje na početak odnosno kraj natpisa. Avigad rastavlja tekst drugačije, ostavljajući taj razmak u sredini. Natpis je zahvaćen već spomenutim oštećenjem. Prema najnovijoj Avigadovoj kontroli na rubovima se pukotine još vide ostaci triju slova a potpuno nedostaju najvjerojatnije 3 slova. Sve u svemu čitljivo je:

lb y t [xxx] h qdš khnm

Usporedivši to sa sličnim i epigrafski dokazanim izrekama, Lemaire je rekonstruirao cjelovit tekst ovako:

lb y t [yhw] h qdš khnm

U prijevodu: »(Pripada) hramu [Jahvin]u, svetinja svećenikâ.

Drugačiju podjelu teksta predlaže Avigad:

qdš khnm lb y t [yhw] h

U prijevodu: »Svetinja (tj. zavjetni dar) za svećenike hrama [Jahvin]a.«

Poznato je da su neki bogoštovni predmeti nosili natpis koji je upućivao na njihovo sakralno obilježje: »Jahvi posvećeno« (doslovno: »Jahvina svetinja«; usp. Izl 28, 36; 39, 30; Zah 14, 20sl). A što je sveto spada u nadležnost svećenika (usp. Lev 23, 20; Br 6,20; Ez 45, 4 itd.). Dakle iako ne možemo zasigurno tvrditi da je i naš bjelokosni mogranj pripadao takvim predmetima iz jeruzalemskog hrama, ipak to ostaje najneposrednija pretpostavka. Na temelju paleografske prosudbe oblika slova Lemaire je mišljenja da on potječe s kraja 8. st. pr. Kr.¹⁰. Po tomu bi se radilo o zasad jedinom ostatku iz prvog, onog Salomonovog hrama.

II. MOGRANJ U ŽIVOTU I UMJETNOSTI SV. ZEMLJE U STARA VREMENA

1. Porijeklo

Zašto naš predmet ima oblik baš mogranja? To nam pitanje daje povoda da se pozabavimo tim plodom uopće¹¹. U biblijsko je vrijeme to bio a i danas je još uvijek vrlo omiljeni plod. U širem krugu Bliskog istoka, najvjerojatnije u Iranu, valja tražiti i njegovo prirodno porijeklo¹². Divlje i poludivlje vrste još se mogu naći u sjevernoj Siriji, u Gileadu i na brdu Karmelu. Iz Sirije i Kanaana voćka se proširila i u Egipat, iako ondje nikad nije dosegla izvorni kva-

---

mogranja«, spomenut u Pj 8, 2, poistovjećujući ga s hagadskim predajama odnosno s odjećom velikoga svećenika.

10 Slova su vrlo slična onima s tzv. »siloamskog natpisa«, ploče što ju je dao isklesati kralj Ezekija u vodovodnom tunelu koji je dao prokopati ispod najstarijeg dijela Jeruzalema, tzv. Ofela. Ta se ploča danas nalazi u Arheološkom muzeju u Carigradu. Jedan drugi stručnjak za hebrejsku paleografiju, F. M. Cross, smatra slova našeg mogranja otprilike 50 godina starijim od »siloamskog natpisa«, smješta ih dakle u polovicu 8. st. pr. Kr.

11 Usp. A. Goor - M. Nurrock, *The Fruits of the Holy Land*, Jeruzalem itd. 1968, 70-88.

12 Usp. temeljni članak: J. Börker-Klähn, »Granatapfel«, u: *Realllexikon für Assyriologie*, III, 616-630.

litet pa je to voće i nadalje bilo uvažano i slovalo je kao prava poslastica, tako da se redovito nalazilo na popisima faraonovih luksuznih dobara.

2. Uporaba

Za razliku od Europe gdje je – s iznimkom užeg Sredozemlja i Balkana – taj plod gotovo nepoznat, u Sv. je zemlji njegova uporaba bila vrlo raznolika. Prvotna mu je potrošnja bila kao svježe voće. Poznavalo se više vrsta¹³. Iako mogranj nije spadao u primarne živežne namirnice, ipak ga nalazimo među 7 proizvoda što očituju Božji blagoslov Obećane zemlje i time utjelovljuju Božji dar svome narodu: žito i ječam, vinov trs, smokva, mogranj, maslina i med [od datulja] (Pnz 8, 8)¹⁴. Zajedno s ostalima mogranj dakle na neki način obi-

3) Dva »žezla« (13. st. pr. Kr.) pronađena u ruševinama jednog hrama u Lakišu. Iako se ne zna koja im je bila prava namjena, oni su najbliži poredbeni materijal za mogranj opisan u ovom članku.

13 Usp. u židovskoj predaji Tosefta, Terumot V 10, te o *badan*-mogranju (nazvanu tako najvjerojatnije po dolini Badan u blizini Sihema) usp. Mišna, Orla III 7; Mišna, Kelim XVII 5; Bab. Talmud, Besa 3b.

14 Osim tog »klasičnog« popisa postoje i drugi, djelomično drugačiji, npr. Jl 1, 11-12: žito, ječam, vinov trs, smokva, mogranj, datuljska palma, jabuka; Hag 2, 19: žito, vinova loza, smokva, mogranj, maslina; Tob 1, 7: vinov trs, žito, maslina, mogranj i ostali plodovi; Pj 6, 11: orah, datuljska palma, vinova loza, mogranj. Usp. Mišna, Bikkurim I 3; Tosefta, Bikkurim II 8.

lježuje Obećanu zemlju. Narod je rogororio u pustinji jer mu nedostajale žita i smokava, grožđa i mogranja (Br 20, 5) a izvidice doniješe kao propagandne prirodne prizvođe jedan (veliki) grozd, k tomu mogranja i smokava (Br 13, 23)¹⁵. Tako je mogranjevo drvo postalo dio čovjekova svakodnevnog okoliša (usp. 1 Sam 14, 2: Saul se odmara ispod mogranjeve voćke što je rasla uz gumno).

Svježe je voće vrlo rado preradiovano u slatkasto-opori mošt ili čak u mogranjevo vino. Njegov je okus bio na cijeni kao izvrsno sredstvo da se utazi žeđ. Zaručnica iz Pjesme nad pjesmama žudi dragome ponuditi svoga mogranjeva soka (Pj 8, 2)¹⁶. Osim toga sjemenke su često bile i sušene. Židovska predaja pozna dva imena za takve poslastice: *pered* i *praga*¹⁷.

Plod je, pogotovo njegova kora, upotrebljavan i kao ljekovito sredstvo protiv nemoći dišnih organa, pokvarena želuca i trakavica, zatim za pospješenje poroda i za prekid krvarenja. Cvijet se cijedio u vinu i uzimao kod probavnih poremećaja.

Uz takvu potrošnju kao voće i kao lijek mogranjem se služilo i u »industriji«: crveni sok iz iscijeđenih cvjetova i žučkasti iz kore služili su za proizvodnju boja, osobito kod štavljenja kože¹⁸. Čak je od njega dobivana jedna vrst tinte, imenom *nar-voda*¹⁹.

Pisani izvori govore i o tome da je odrezana osušena kora vrlo lako našla uporabu kao dječja igračka²⁰ ili kao mjerilo pri prosudbi bogoštovne čistoće posuda²¹.

Mogranj je dospio i u ozračje svetoga. Ražanj od njegova drva služio je za pečenje vazmenog janjeta²². Plodove se vješalo kao nakit u sjenicama na odgovarajući blagdan²³. Posebno je pak mogranju bilo mjesto među prvim plodovima što su se prinosili u hramu (usp. Tob 1, 7)²⁴.

3. Odluke i znakovitost

a) Ljepota

Već vanjski izgled stabla mogranjeva pruža oku ugođaj ljepote: tamno zelenilo lišća, crveno-ljubičasti cvjetovi u obliku zvončića te posebno zrelo voće što se svojim jarkim zlatno-crveno-ljubičastim sjajem izdvaja iz lišća. Intenzivno crvenilo zrnja što viri iz raspukla ploda postalo je slikom ljepote djevojač-

15 Usp. slično Knjiga Jubileja 13, 6.

16 Usp. kasniju židovsku predaju u Bab. Talmudu, Šabbat 143b: »Dopušteni bijahu sikomora, od kojih je iscjedivao sok, i mogranj, od kojega je dobivao vino, te ih nudaše gostima.« Usp. također Midraš Elijahu.

17 Usp. Mišna, Maaserot I 6; Tosefta, Ševi'it VI 29; Tosefta, Terumot III 16.

18 Usp. Mišna, Šabbat IX 5.

19 Usp. Bab. Talmud, Gittin 19b.

20 Usp. Tosefta, Kelim, Baba Mesia VII 7; Bab. Talmud, Hullin 12b.

21 Usp. Mišna, Kelim XVII 1. 5.

22 Usp. Mišna, Pesahim VII 1.

23 Usp. Tosefta, Sukka I 7; Bab. Talmud, Besa 30b.

24 Usp. isto tako Mišna, Bikkurim 3, 1; Tosefta, Bikkurim 1. 5; 2, 8.

kog lica (usp. Pj 4, 3; 6, 7)²⁵, kao što uopće cjelokupna djevojačka pojava liči mogranjevu gaju s divnim plodovima (usp. Pj 4,13²⁶; 6, 11).

b) Slatkoća i osvježenje

Dozrev pravovremeno potkraj ljeta mogranj pruža osvježenje svojim slatka-stooporim okusom, bilo kao voće bilo kao mošt ili vino. Tako nešto razvese- ljuje srce i prikladno je da ga se ponudi gostu²⁷.

c) Plodnost

Jedri vanjski izgled ploda te množina i izobilje jestiva zrnja iznutra i neho- tice ostavljaju dojam da se u tom voću utjelovila sama plodnost prirode. Zato je on postao omiljenim simbolom plodnosti i života²⁸. Zato i sveopći životni prosperitet može biti ovijen znakovitošću mogranja: »U Egiptu Izrael bijaše kao hrpa kamenja...; kad odande iziđoše, postadoše kao voćka mogranjeva«²⁹. Pa čak i poslovni uspjeh u njemu se zrcali, iako dvoznačno – zavisi od toga da li ga se uspoređuje s obiljem dozorena zrnja ili s gorčinom kore³⁰.

Bezbroj slatkog zrnja posta zatim slikom množine duhovnih dobara. Ponaj- prije za dar poznavanja Zakona i opsluživanja zapovijedi: »'Mogranj u cvatu' (Pj 6, 11): to su djeca što uče Zakon i sjede u redovima kao zrnje mogranje- vo«³¹. »Kad netko u snu vidi mogranj..., ako polovicu, neka se nada – radi li se o pismoznancu – (obilatom) poznavanju Zakona, jer veli: 'Počila bih te začinjenim vinom i sokom od mogranja' (Ph 8, 2); ako pak pripada običnu puku, neka se nada (opsluživanju) zapovijedi, jer veli: 'Kao polovica mogranja tvoj je obraz [raqatek]' (Pj 4, 3). Što znači *raqatek*? Čak i praznoglavi u tebi puni su (opsluživanja) zapovijedi kao mogranj«³². Mudračeva sposobnost razlu- čivanja važnoga i beznačajnog isto je kao kad se jede mogranj: »Rabi Meir nađe mogranj, pojede (slatki) plod iznutra a odbaci (gorku) koru«³³.

d) Svetost

Kao što već rekosmo, mogranju je mjesto među sedam prirodnih proizvoda kojima je Bog blagoslovio zemlju što ju je bio nakanio dati u posjed svome narodu (Pnz 8, 8). Zato izvidice doniješe sa sobom, uz ostalo, i mogranja (Br 13, 23). Jedna tako bogata i plodna zemlja nezasluženi je dar Božji. Narod to, nakon što se najeo i nasitio, ne smije zaboraviti, nego treba da Boga, svoga

---

25 Usp. Bab. Talmud, Aboda Zara 30b. Usp. također opis ljepote rabbija Johanana, Bab. Talmud, Baba Mesia 84a.

26 Usp. Midraš Rabba Pj IV 12 § 6.

27 Usp. Pj 8, 2 zajedno s Midrašem Rabba Pj VIII 2 § 1; Bab. Talmud, Hagiga 15b.

28 Usp. općenito o mogranju, osobito u antičkom kulturnom krugu: F. Muthmann, *Der Granatapfel. Symbol des Lebens in der alten Welt*, Bern 1982; za Mezopotamiju: J. Börker-Klähn, »*Granatapfel*«, u: RLA III, 626sl § 7; za Izrael: S. Schroer, *In Israel...*, 63ssl. Mogranj je izgleda smatran afrodizijakom. usp. O. Keel, *Das Hohelied* (Züricher Bibelkommentare, AT 18), Zürich 1986, 86, 134.

29 Midraš Rabba Izl XX 5.

30 Usp. Bab. Talmud, Berakot 57a; slično 56a.

31 Midraš Rabba Pj VI 11 § 1.

32 Bab. Talmud, Berakot 57a; usp. isto, Hagiga 27a; isto, Erubin 19a; Midraš Rabba Pj VI 7 § 1.

33 Bab. Talmud, Hagiga 15b.

Gospodara, hvali i drži njegove zapovijedi (Pnz 8, 7-14), ne smije se uzoholiti i sebi samom pripisati ono što je Božji blagoslov (Pnz 8, 17). Ako pak Boga zaboravi, onda će opet biti izgnan iz te plodne zemlje (Pnz 8, 19). Onda će propasti svi ti divni darovi: »Tugujte, težaci, kukajte, vinogradari, za pšenicom i za ječmom, jer propade žetva poljska. Loza usahnu, uvenu smokva, mogranj, palma i jabuka: svako se drvo poljsko sasušu. Da, nestade radosti između sinova ljudskih« (Jl 1, 11-12). I obratno, kad Bog ponovno podari svoje spasenje, tada prorok veli: »Stoga dobro pripazite od današnjeg dana unapredak – od dvadeset i četvrtog dana devetoga mjeseca, kad se stao graditi Hram Jahvin, pripazite dobro, hoće li još žito ostati (neposijano) u spremištu, hoće li vinova loza i smokva, mogranj i maslina ostati bez ploda. Od ovog ću dana blagosloviti« (Hag 2, 11-12).

Imajući pred očima taj okvir povijesti spasenja koji obuhvaća sve prirodno zbivanje i povijesno događanje, gotovo je samo po sebi razumljivo da ono što

4) *Mogranji s reljefnog friza »bijele sinagoge« iz Kafarnauma.*

najprije Bog daje čovjeku na dar čovjek sa svoje strane uzima i ponovno prinosi Bogu kao žrtveno uzdarje, izraz svoje hvale i zahvalnosti. U tom smislu Tobija veli: »Često sam tako, za svetkovinu, sâm išao u Jeruzalem, da se poklonim, ... desetinu vina i žita, maslina i mogranja i od svih plodova davao sam sinovima Levijevim, koji vrše službu u Jeruzalemu« (Tob 1, 7 – kodeks S). Prinosilo se kao prvine sedam vrsta plodova što označuju blagoslov Obećane zemlje i to redovito u zasebnim posudama. No moglo ih se donijeti i u jednoj jedinjoj posudi. Tada ih se složilo na slijedeći način: Raž, žito, masline, datulje, mogranji, smokve pa onda sve obloženo grožđem³⁴. Svijest da se radi

³⁴ Tosefta. Bikkurim II 8. Usp. ilustraciju takvih košara s voćem, među njima i ona s mogranjem, npr. na podnom mozaiku sinagoge u Ma'on Nirimu. Usp. također Mišna, Bikkurim I 3; III 9.

o Božjem blagoslovu našla je izraza u obvezi da se reče blagoslov kad se pojede makar i jedno jedino zrno mogranja³⁵.

Ljepota, ukusnost, plodnost i blagoslovna slikovitost mogranja doveli su do toga da se s njime poistovjetilo »drvo života« iz raja zemaljskog³⁶. Ne začuđuje dakle da se mogranj i u starokršćanskoj umjetnosti priključio onim simbolima što izražavaju nadu u vječni život³⁷.

4) Mogranj u nazivlju

a) Toponomastika

Već samo moderno znanstveno ime toga ploda, *Punica granatum*, upućuje na njegovo porijeklo s Bliskog istoka. U mnogim indoevropskim jezicima, posebno u novolatinskim, njegovo ime vuče korijen iz latinskih pučkih naziva *pomum grantum*³⁸, *malum punicum*³⁹, *malum granatum*⁴⁰. Odatle očito potječe i naziv *mogranj*, upotrebljavan osobito u južnihrvatskim krajevima. Tom sam nazivu i u ovom članku dao prednost ne samo pred ostalim manje poznatima (*nar*, *sladun*, *mogranj-jabuka*), nego i pred hrvatskim botaničkim imenom *šipak*, i to zbog dvoznačnosti tog posljednjeg. Previše je udomaćen kao naziv za plod divlje ruže. Nije mi poznato porijeklo danas često rabljenog naziva *japanska jabuka*.

I u semitskim jezicima, kojih se riječi temelje prvenstveno na suglasnicima, naziv toga ploda srodan je, svodi se na suglasnike *rmmn*, usp. hebrejski רִמּוֹן

(*rimmon*), aramejski *rummānā* arapski *rummān*⁴¹. Već u biblijska vremena od njega su izvedena imena nekoliko mjesta: 1. Rimmon na području plemena Šimunova na jugu Palestine (Zah 14, 10); 2. Na isto se mjesto možda

35 Jeruz. Talmud, Berakot VI 1.

36 Usp. O. Keel, *Das Hohelied*, 134–136. Jedna arapska legenda nalaže da se pojede sve do zadnjeg zrna u mogranju jer da se u svakom plodu, skriveno među ostalima, nalazi i jedno zrno što potječe iz raja zemaljskog. Brojni su likovni prikazi drva života na kojima se očituje njegova povezanost s mogranjem, npr.: 1) jedna velika zidna slika od glaziranih pločica iz Salmanasarove palače u Nimrudu (9. st. pr. Kr.) sadrži ne samo jedan dekorativni niz mogranja nego i samo stablo života na čijem vanjskom rubu vire mogranji (usp. Schroer, *In Israel...*, 517, il. 19); 2) slični primjerci na intarzijama iz Asura (13. st. pr. Kr.; usp. R. D. Barnett, *Ancient Ivories in the Middle East* (Qedem 14), Jeruzalem 1982, pl. 35a-b; J. Börker-Klähn, u: *RLA III*, str. 619, br. 7 i str. 628, br. 13); 3) jedna zlatna zdjelica iz Baalova hrama u Ugaritu (1450–1365. pr. Kr.; usp. *Im Land des Baal. Syrien – Forum der Völker und Kulturen*, Mainz 1982, str. 152, br. 146; il. na str. 118sl; Schroer, *In Israel...*, str. 64, 340 i 545, il. 123); 4) prikazi na mnogim pečatima (usp. J. Börker-Klähn, u: *RLA III*, str. 620sl, br. 14–21); 5) slični motivi česti su na metalnim predmetima iz Luristana (usp. J. Börker-Klähn, u: *RLA III*, str. 622sl, br. 18). Pritom mogranj ne simbolizira toliko »život bez kraja« nego više trajnu snagu plodnosti koja djeluje i s onu stranu smrti, tj. rađa na zagrobni život. Na to upućuju zavjetni darovi te osobito polozi u grobovima u obliku mogranja, njegova prisutnost u scenama gozbe na nadgrobnim spomenicima te povezanost s nekim božanstvima sirslo-feničkog područja za koje je karakteristična ideja smrti i uskrnuća (usp. J. Börker-Klähn, u: *RLA III*, str. 626sl, § 7).

37 Usp. prikaz s mozaika crkve u Shavey Zion (5. st.): dva se mogranja nalaze pod križem što je okružen vijencem slave (*Israele. Mosaici pavimentali antichi*. Prefazione M. Schapiro; Introduzione M. Avi-Yonah [Collezione UNESCO dell'arte mondiale], Pariz 1960, il. IV).

38 Usp. engl. *pomegranate*, franc. *grenade*, španj. *granada*.

39 Usp. engl. pučki naziv. »the apple of Carthage«.

40 Usp. tal. *melagrano/melagrana*.

41 S tim je pojmom srodan i arapski naziv za tezulju, kantar *rummāna(h)* jer su mu utezi obično imali oblik mogranja. Odatle je on prešao i u evropske zemlje, usp. španjolski i portugalski *romana*, francuski *romaine*. Ti su izrazi kasnije krivo shvaćeni u smislu »rimske« vage.

odnosi i naziv En-Rimmon (Jš 15, 32; 19, 7; 1 Ljet 4, 32; Neh 11, 29); 3. Rimmon na sjeveru, na području plemena Zabulonova, današnji Rummane kod Nazareta (Jš 19, 13; 21, 35; 1 Ljet 6, 62)⁴²; 4. Sela-Rimmon nedaleko Gibee, današnji Rammon (Suci 20, 45. 47; 21, 13)⁴³; 5. Rimmon-Perez (Br 33, 19sl); 6. Gat-Rimmon (Jš 19, 45; 21, 24)⁴⁴.

b) Ime božje

U Zah 12, 11 spominje se naricanje za bogom Hadad-Rimmonom u dolini kod Megida. Očito se radi o bogu kiše i oluje Hadadu što je – za razliku od istočnosemitskih krajeva – u onim sjeverozapadnim bio štovan kao jedno od glavnih božanstava. Kasnije je čak bio identificiran s Baalom. Kao takav on je i glavno božanstvo damašćanskih Aramejaca: (Baal-)Hadad. Na već spomenutom mjestu Zah 12, 11 pridodan mu je kao drugo ime naziv Rimmon. Na jednom drugom mjestu u Bibliji on se zove jednostavno Rimmon (2 Kr 5, 18⁴⁵). Na prvi pogled izgleda kao da se i ovdje radi o imenu izvedenu od naziva ploda: *rimmon* – mogranj. Ipak to nije tako.

Namjesto masoretske vokalizacije *rimmon*, treba najvjerojatnije čitati *rammān*. Iako samostalno božje ime Ram(m)ān do sad još nije pronađeno u aramejskim tekstovima, njegovo postojanje dokazuje odgovarajući teoforički elemenat što je sastavni dio nekoliko vlastitih imena osoba. Dva takva imena poznata su s aramejskih pečata⁴⁶ a jedno treće čak u dvostrukom pismu: na aramejskom i u prijepisu klinopisom⁴⁷. U klinopisnim akademskim tekstovima ima još takvih imena⁴⁸. Iz njih proizlazi i činjenica da se radi o imenu boga Hadada. No nasuprot mišljenjima u nešto starijoj literaturi⁴⁹ *Rammān* nije izvorno fonetsko čitanje klinopisnog znaka ^dIM. Na sumerskom taj se znak čita ^dIškur a na akademskom ^dAdad, odnosno u zapadnim krajevima ^dAddu, u Ugartu isto tako *Ba'at*⁵⁰. Čisto se radi o nekom epitetu naknadno pridodanu imenu Adad/Hadad. Dokazano je naprotiv da jedan drugi klinopisni znak, ^dKUR – koji inače valja čitati ^dAmurru, tj. »(Bog) Zapadnjak(â)« – može isto

42 Usp. »dolina Rimmon« (Jer. Talmud, Hagiga III 1).

43 Usp. »dolina Bet-Rimmona« (Midraš Rabba, Post LXIV 10).

44 Tosefta, Sota XI 16 povezuje Zah 14, 10 s tim mjestom.

45 U helenističko-rimska vremena zove se Jupiter Damašćanski. Usp. o njegovu hramu: R. Dussaud, (Le temple de Jupiter Damasçénien et ses transformations aux époques chrétienne et musulmane: *Syria* 3 (1922) 219–250; Dj. Abd el-Kader, »Un orthostate du temple de Hadad à Damas: *Syria* 26 (1949) 191–195.

46 צדקרתן (*Corpus Inscriptionum Semiticarum* II, 73) und רמננן (isto, II, 117).

47 רמנאלי na rubu jedne novobabilonske pločice i ^dKUR-a-a-li-i' u samom tekstu (usp. L. Jakob-Rost - H. Freydank, »Spätbabylonische Urkunden aus Babylon mit aramäischen Beischriften«: *Staatlichen Museen zu Berlin. Forschungen und Berichte* 14 (1972) 7–35, br. 7, str. 17–18).

48 Npr. *Bur-Ramman*, *Rammānu-idri* (usp. *Adad-idri*, biblijski *Hadad-ezer*), i *Tab-Rimmon* u 1 Kor 15, 18, usp. dolje. Usp. cjelovit popis i odgovarajuće navode u: J. C. Greenfield, »The Aramean God Ramman/Rimmon«: *IEJ* 26 (1976) 195–198, osobito str. 196.

49 Usp. npr. A. Deimel, *Pantheon Babylonicum*, Rom 1914, str. 44; H. Schlobies, *Der akkadische Wettergott in Mesopotamien* (MAOG I/3), Leipzig 1925, 9.

50 Usp. F. Gröndahl, *Die Personennamen der Texte aus Ugarit* (Studia Pohl 1), Rim 1967, 114–116.

tako biti čitan *⁴Ram(m)an*⁵¹. I u tom se slučaju vjerojatno opet radi o Hadadu, glavnom bogu zapadnosemitskog stanovništva.

Mnogo je teže pitanje što taj epitet etimološki znači. Polazeći od činjenice da u akadskom prijepisu slovo *m* obično nije udvostručeno B. Mazar⁵² svodi različite varijante na oblik *rāmān* i izvodi ga od zapadnosemitskog korijena *רמ* (*rw̄m*) »biti visok, uzvišen« kojemu da je pridodan aformativ *-ān*⁵³.

Drugo tumačenje donose npr. W. von Soden⁵⁴ i J. Greenfeeld⁵⁵; Ponajprije ne treba pridavati posebnu važnost činjenici da u akadskom prijepisu ime dolazi obično bez dvostrukog *m* jer tadašnji se pisari nisu na to posebno obazirali. Nekolicina pak primjera kad je dvostruko *m* prisutno⁵⁶ pokazuju da je prvotni

5) Mogranji pod križem – simboli plodnosti koja rada novim životom.

51 Usp. K. Tallqvist, *Akkadische Götterepitheta*, Helsinki 1938, 438; H. Freydank, u: L. Jakob-Rost - H. Freydank, »Spätbabylonische Urkunden aus Babylon mit aramäischen Beischriften«: *Forschungen und Berichte (der Staatlichen Museen zu Berlin)* 14 (1972) 7–35, osob. 18; H. Petschow, *Mittelbabylonische Rechts- und Wirtschaftsurlunden der Hilprechtsammlung – Jena* (Abhandl. d. Sächs. Akad. d. Wiss., Phil.-Hist. Kl. 64/4) Berlin 1974, 92sl.

52 B. Mazar, »The Aramean Empire and Israel«, u: isti, *The Early Biblical Period. Historical Essays*, Jeruzalem 1986, 161sl, bilj. 24.

53 Iste je strukture epitet *Elyōn* što je u Bibliji pridano Jahvinu imenu, usp. osim toga epitet *marōm* u Bibliji: L. Viganò, *Nomi e titoli di YHWH alla luce del semitico del Nord-ovest* (Biblica et Orientalia 31), Rim 1976, 188–191, osob. bilj. 38.

54 W. von Soden, *Akkadisches Handwörterbuch*, sv. II, Wiesbaden 1972, str. 950b.

55 Usp. gore, bilj. 47, i u: *Encyclopaedia Biblica. Thesaurus rerum biblicarum...*, ediderunt Institutum Bialik ... et Museum antiquitatum Iudaicarum, Tomus 7, Jerusalem 1976, 337f (na hebr.).

56 Usp. npr. S. Langdon, *Sumerian Liturgies and Psalms* (University of Pennsylvania. The University Museum. Publications of the Babylonian Section 10/4), Philadelphia 1919, Pl. 99. 23; K. Tallqvist, *Neubabylonisches Namenbuch zu den Geschäftsurkunden aus der Zeit des Šamaššumukin bis Xerxes*, Helsinki 1905, 272.

oblik tog epiteta *rammān* i da se svodi na zapadnosemitski korijen *rmm. Kao takvom odgovaraju mu epiteti što su u akademskim tekstovima pridani Adadu: *rāmimu*⁵⁷ odnosno *rāgimu*⁵⁸. Glagoli od kojih su izvedeni ti participi prvotno znače »rikati« odnosno »dozivati«, ali su naknadno upotrebljavani i za opis grmljavine i tutnjave groma što je »glas« Adadov. Na jednoj bismo dakle strani imali akadski *ramāmu* i zapadnosemitski *rmm s odgovarajućim epitetima *Rāmimu* i *Rammān* – oba sa značenjem »Gromovnik« – a na drugoj *ragāmu* te ugaritski i hebrejski רמ (*r'm*), svi skupa kao opis Hadadova gromkog »glasa«.

Iz svega toga proizlazi da ime boga Rammana nema nikakve veze s riječju *rimmon* – »mogranj«. Različite varijante u pisanju toga imena nikad se ne navezuju na naziv toga ploda ni na aramejskom (*rummānā*) ni na akadskom (*nurmū* i sporedne varijante). Osim toga grčki tekst Septuaginte vokalizira *Ρεμμαν* u 2 Kr 5, 18 odnosno *Ταβερεμ* u osobnom imenu Tab-Rimmon u 1 Kr 15, 18 (usp. dolje). Prema tome masoretska vokalizacija *Rimmon* nije ništa drugo nego naknadna – namjerna ili nenamjerna – prilagodba riječi *rimmon* »mogranj«⁵⁹.

6) Plod mogranja.

57 Usp. *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum*, Part 25, Pl. 16, 24. Slično u spisku bogova (isto, Part 24, pl. 40, 43): *Adad ša rimmi*.

58 Usp. *Cuneiform Texts...*, Part 25, pl. 16, 25.

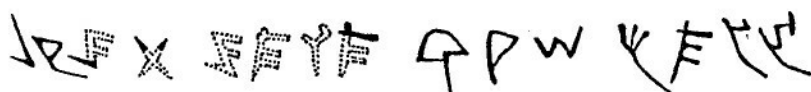
59 Usp. sličnu problematiku oko imena filistejskog boga u Ekronu i njegovih preinaka: *Ba'al-z'biḫb*, *Ba'al-z'biḫl*, *Ba'al-zebel* (2 Kr 1, 2sl. 6. 16; k tomu Mk 3, 22 par. i Mt 10, 25). O različitim mišljenjima u vezi prvotnog oblika toga imena i njegovim naknadnim preobrazbama usp. F. Ch. Fensham, »A possible Explanation of the name Baal-Zebub of Ekron: *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 79 (1967) 361–364.

c) *Osobno ime*

Išbaal, Saulov sin, imadaše dvojicu vođa svojih četa koji bijahu sinovi izvjesnog Rimmona Beeroćanina (2 Sam 4, 2. 5 – u Septuaginti *Ρεμμων*). I ovdje nije jasno da li je ime izvedeno od naziva voća ili od gore spomenutog imena aramejskog boga Hadad-Rimmona/Rammana. Ta druga mogućnost je vjerojatnija. Naime u imenu jedne druge osobe, Tab-Rimmon (1 Kr 15, 18 – Septuaginta: *Ταβερεμμων*), očito se radi o teoforičnom elementu, dakle o imenu jednog boga. I u ta dva slučaja moglo bi se dakle raditi o masoretskoj naknadnoj preinaki božjeg imena Ramman u Rimmon – »mogranj«⁶⁰.

7a) *Natpis u svom originalnom, kružnom obliku (prema N. Avigadu).*

7b) *Natpis horizontalno izravnano (podjela teksta prema A. Lemairu).*

5) *Mogranj u umjetnosti*

Lijep izgled i bogata znakovitost mogranja uvjetovali su činjenicu da je njegov lik često poslužio za umjetničko oblikovanje najrazličitijih predmeta⁶¹. I to lik zvončiću slična cvijeta, zatim obličje nabubrena, jedra, zrela ploda te konačno slika čitavoga stabla na kojemu vise zreli plodovi.

Umjetnička upotreba tih motiva može se svrstati u tri kategorije: Mnogi predmeti dobiše vanjski oblik mogranja; drugi su pak ukrašivani na taj način

⁶⁰ Ta je pretpostavka tim prihvatljivija što su sinovi »Rimmonovi« sluge Išbaala (*'iš-ba'al* »Baalov čovjek«, usp. 1 Ljet 8, 33; 9, 39 – u 1 Sam 14, 49 Jišvi = *'iš-jš*, »Jahvin čovjek«?), kojemu je i samome ovdje u 2 Sam 2-4 ime promijenjeno u Išbošet (*'iš-bōšet*, »čovjek sramote«). Isto bi tako bilo razumljivo da je ime začetnika omražene damaščanske dinastije Tab-Ramman iznakaženo u Tab-Rimmon. Usp. preinaku imena Merib-Baal (1 Ljet 8, 34 i 9, 40!) u Mefi-bošet (Sam 21, 7 itd.).

⁶¹ Usp. Schroer, *In Israel...*, 60-66 i 339sl; za širi kontekst, osobito u starom Bliskom istoku, usp. J. Börker-Klähn, u: *RLA* III, str. 617-626 § 5sl, i 267 + 630 § 8, sa zemljovidnom kartom na str. 631.

da su na njih nasade ili o njih obješeni mali mogranji oblikovani od različitog materijala; konačno slika mogranja, ponajčešće urezana, izrađena u duborezu ili izvedena u mozaiku služila je često kao dekoracija.

Ta je posljednja kategorija i najbrojnija. Urezani lik ploda čest je na pečatima⁶². Otisnut je i na novcu, osobito na šekelima što su kovani za pet godina provg židovskog ustanka (66–70. posl. Kr.) i kojima baš ta slika mogranja daje židovsko nacionalno obilježje⁶³. Izdubljena u duborezu vrlo ga se često susreće na frizovima monumentalnih građevina kao nekoliko puta na onom s »biješe sinagoge« u Kafarnaumu.

I kasnije, u prvim kršćanskim stoljećima, posvuda se u Sv. zemlji susreće taj isti motiv, i to slika ploda kao i čitavog stabla, osobito na podnim mozaicima crkava, sinagoga i palača⁶⁴.

U obliku mogranja modelirana je svakojaka keramika⁶⁵. Njegovih šest latica sačinjava jednu vrst krunice te nije isključeno da tradicionalni oblik kraljevske krunice otuda i potječe.

Male mogranje, oblikovane od najrazličitijih materijala, nalazimo kao ukras nasadene na zdjele⁶⁶ ili tzv. kernos-obruče što su očito u svezi s kultom plodnosti⁶⁷. Nadalje ih susrećemo na krunama i na onim predmetima među koje spada i naš mogranj. Objesene ih nalazimo na rubovima pokućstva⁶⁸, na građevinskim elementima⁶⁹ i na rubu odjeće⁷⁰. Slična su oblika i privjesci od bjelokosti⁷¹, srebra ili zlata⁷², namijenjeni ogrlicama⁷³ i krunama⁷⁴.

62 Usp. A. Lemaire, »Probable...«, str. 29, bilj. 2.

63 Usp. Y. Meshorer, *Ancient Jewish Coinage. Vol. II: Herod the Great through Bar Cochba*, Dix Hills, New York 1982, 108sl.

64 Usp. npr. sinagoge u Beth Alphi, Ma'on Nirimu, zatim ostatke podnog mozaika iz Konstantinova doba u svetištu Bazilike rođenja u Betlehemu. Taj isti motiv vrlo je rasprostranjen po podnim mozaicima bizantskih crkava u Jordaniji, osobito u okolici Madabe. Sigurno je jedan od najljepših primjeraka mozaik u omajadskoj palači u Khirbet Mafdzaru kod Jerihona, usp. R. W. Hamilton, *Khirbet Maffar. An Arabian Mansion in the Jordan Valley*, Oxford 1959, pl. 89 i nasuprot naslovnoj stranici.

65 A. Mazar, *Excavations at Tell Qasile. Part One: The Philistine Sanctuary: Architecture and Cult Objects* (Qedem 12), Jeruzalem 1980, il. 38, br. 1–2.

66 Usp. J. D. Seger - O. Borowski, »The First Two Seasons at Tell Halif«: *Biblical Archeologist*, sv. 40, br. 4 (1977) 156–166, ilustracija na str. 166.

67 H. G. May, *Material Remains of the Megiddo Cult* (OIP 26), Chicago 1935, str. 17sl, pl. XVI [= ANEP, str. 195, br. 589]. Daljnji primjerci: A. Browe, *The Four Canaanite Temples of Beth-Shan. Part I: The Temples and Cult Objects*, Philadelphia 1940, pl. XX, br. 21; LXA br. 3; R. A. S. Macalister, *The Excavations of Gezer*, Vol II, London 1912, str. 236–239, s il. 390, br. 1 u. 4.

68 Usp. npr. ugaritski brončani tronožac, uvezen s Cipra, u: F. A. Schaeffer, »Le Fouilles de Minet el-Beida et de Ras Shamra«: *Syria* 10 (1929) pl. 60, br. 1 [= ANEP, str. 195, br. 588; A. Goor - M. Noack, *The Fruits...*, str. 72]. Tri privjeska takve vrsti pronađena su u Megidu (usp. H. G. May, *Material Remains...*, 20, il. 5; Y. Yadin, *Hazor. The Rediscovery of a Great Citadel of the Bible*, London-Jeruzalem 1975, 224).

69 Usp. gore opisani ures kapitela dvaju stupova pred hramom što ih je bio dao načiniti Salomon.

70 Usp. gore opisani ogrtač velikog svećenika. Usp. osim toga prikaz odjeće asirskog kralja kod: E. A. W. Budge, *Assyrian Sculptures in the British Museum. I: Reign of Ashur-nasir-pal, 885–860 B. C.*, London 1914, pl. XLIX i LXX, br. 1.

71 Usp. M. E. L. Mallowan, *Nimrud and its Remains*, London 1966, str. 138, il. 79: »worn as parts of the headcloth on forehead«.

72 Usp. P. L. O. Guy, *Megiddo Tombs* (OIP 33), Chicago 1938, pl. 166, br. 9a–b; G. Loud, *Megiddo II. Seasons of 1935–39, (Vol. 2): Plates* (OIP 62), Chicago 1948, pl. 215, br. 113; pl. 224, br. 28.

III. PITANJE KONKRETNE NAMJENE

Nakon ovog sažetog prikaza uporabe motiva mroganja u staroj orijentalnoj umjetnosti želio bih se ponovno vratiti našem mroganju od bjelokosti. I on je očito bio nasaden na neki drugi predmet, a pritom mu svrha sigurno nije bila praktična nego ornamentalna. Kao što je već spomenuto najbliži poredbeni materijal, na koji je dosad ukazano, predstavljaju oni predmeti što na prvi pogled izgledaju kao mala »žezla« od bjelokosti a pronađeni su na različitim mjestima Starog istoka, tako i u Sv. zemlji. Njihova namjena ne može dakle biti vezana uz isključivo židovski ambijent. Osim toga nepoznato je da su bilo kakva žezla igrala neku ulogu u bogoslužju u jeruzalemskom hramu.

Valja naglasiti da nijedan od gore spomenutih predmeta u prvotnim publikacijama nije smatran »žezlom«. Ili se o njihovoj namjeni ništa ne veli ili je ona viđena na sasvim drugom, i to svakodnevnom, kućnom području: radilo bi se o nekim dršcima, kopčama ili vretenu⁷⁵. Ipak se ovaj primjerak iz Izraelskog muzeja izdvaja iz tog kruga zbog svog natpisa koji ga jasno stavlja u sakralni kontekst. Izgleda da zagonetku njegove namjene nije moguće riješiti na stupnju našeg današnjeg poznavanja ondašnjih prilika⁷⁶.

U tom nam se neznanju pruža prilika progovoriti o još jednom predmetu koji bi eventualno mogao doći u obzir ili je barem interesantan kao poredbeni materijal. Postoji jedna vrst ukrasnih glavica u obliku mroganja što su bile natakane na posebne štapove a kojih uporaba se vrlo dobro slaže s hramskim ambijentom. Ne radi se o žezlima nego o štapovima oko kojih su namotavani svici svetih knjiga. Ti su štapovi na vrhu redovito imali kakav ukras a dekorativni motiv mroganja u tom je slučaju bio toliko omiljen da je i sam ukras dobio naziva *rimmon*⁷⁷. Najstarija pisana svjedočanstva za takvu uporabu riječi sežu unazad tek do 12. st. posl. Kr.⁷⁸. Sam običaj može biti daleko stariji.

73 Usp. jedan potpuno sačuvani primjerak s Cipra: E. Gjerstad e. a., *The Swedish Cyprus Expedition, Vol. I. Plates*, pl. CXLVII, br. 9.

74 Usp. jedan kalup za odlijevanje takvih ukrasa: R. A. S. Macalister, *The Excavations of Gezer*, II, str. 261. il. 407b; F. A. Schaeffer, *Ugaritica (I). Etudes relatives aux découvertes de Ras Shamra*, Ire série, Paris 1939, str. 43, il. 32; *Im Land des Baal*, 131f, br. 117.

75 Ponajčešće ih se smatra vretenom, usp. E. Gjerstad e. a., *The Swedish Cyprus Expedition, Vol. I. Text*, str. 483, br. 240: »Ivory pin... probably used as a spindle«; O. Tufnell e. a., *Lachish II*, S. 62 bzw. *Lachish IV, Texts*, str. 87 i *Lachish IV, Plates*, pl. 28, Nr. 7. 15, naziva ih »wands« dršci. O svim tim i drugim mogućim namjenama usp. dužu verziju ovog članka: T. Vuk, »Ein Granatapfel aus Elfenbein. Weitere Überlegungen«, u: *Liber Annuus. Studium Biblicum Franciscanum* 38 (1988) 425–450.

76 Avigad govori o »žezlu« pod navodnicima tj. prema vanjskom izgledu, a smatra da je upotrebljavan u nekakvom nama danas nepoznatom obredu u jeruzalemskom hramu i to u vezi s prinosom prvih plodova.

77 Poznata su i druga imena, tako npr. »jabuka«, usp. D. Thon, »*Tappuhim*: Torah Finals from Morocco«: *The Israel Museum Journal*, Vol. VII, Spring 1988, 87–95.

78 U spisima židovskog srednjevjekovnog učenjaka Moses Maimonides [1135–1204], npr. *Mishneh Torah*, Sefer Ahava. Hilkhot Sefer Torah, 10, 4, i *Responsa*, 165. Zatim kasnije Hiyya Rofe [?1550–1618], *Ma'aseh Hiyya Rofe*, Venecija 1652, Pitanje 4 (objavio autorov sin Meir b. Hiyya Rofe); Abraham b. Moses di Boton [1545?–1588], *Lehem Rav*, Smirna 1660, br. 187. Usp. isto tako ilustracije u *Encyclopaedia Judaica*: tako se nazivaju ti ukrasi i onda kad nemaju nikakve veze s likom mroganja (usp. sv. 4, stup. 1527; sv. 5, stup. 1444, il. 5; sv. 13, stup. 311). Kod nekih se taj lik još dade nazreti (sv. 3, stup. 530, il. 31; sv. 11, stup. 269; sv. 12, stup. 725; usp. još 5 parova u sv. 15, između stup. 1260 i 1261). Lik mroganja očit je u sv. 5, stup. 291, il. 2; usp. osim toga A. Goor - M. Nurock, *The Fruits...*, str. 83–84.

Razumljivo je da je ukras lako dobio ime po svom najstarijem(?) ili najredoviti-
tijem(?) obliku. Ali puno teže je odgovoriti na pitanje zašto je pak to baš lik
mogranja. Redoviti naziv za takav štap bio je 'ammud, »stup« odnosno – kad
se radilo o svitku Zakona – *es hayyim*, »drvo života«. Božji je Zakon, tj.
»život« njegova naroda, visio o njemu. A budući da je »stablo života« bilo
identificirano s mogranjem, ništa normalnijega nego da na njegovu vrhu bude
i odgovarajući plod.

Makar dakle ne možemo biti sigurni ni o stvarnoj namjeni ovog konkretnog
mogranja ni o njegovoj vezi s jeruzalemskim hramom, ipak ga njegov natpis
dovoljno izdvaja iz niza ostalih dosad pronađenih primjeraka jednakog ili slič-
nog oblika te nam je pružio priliku da se pozabavimo ulogom toga ploda u
konkretnom životu, u umjetnosti i u popularnim i biblijskim tradicijama u bi-
blijskom ambijentu Sv. zemlje.

ZUSAMMENFASSUNG

*An die Beschreibung eines Granatapfels aus Elfenbein, der im Israel-Mu-
seum in Jerusalem ausgestellt ist, schließt sich die Darstellung der Bedeutung
dieser Frucht in der biblischen und jüdischen Tradition, sowie im konkreten
Leben und in der Kunst des Hl. Landes im Altertum an.*